

SONGKÖL'DE BİR "CURT": MEDER İSMAİLOV'UN AİLESİ ve YAŞAM TARZLARI

Abdulselem ARVAS*

ÖZ

Türkiye’de Kırgızların gelenek, görenek ve kültürü üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Söz konusu araştırmaların önemli bir kısmı yazılı kaynaklardan yararlanarak ortaya konulmuş ve bu akademik çalışmalar Türk dünyasının kültürel zenginliğini göstermek açısından önemli görevler üstlenmiştir. Bu çalışmada iki gün boyunca sahada (Kırgızistan, Narın) yapılan derlemelerden hareketle yarı göçebe hayat süren bir Kırgız ailenin “halk bilgisi” kayda geçirilmiş ve onların yaşam tarzı üzerine bilgi verilmiştir. Bilindiği üzere bir toplumun kültürünü anlayabilmek ve onun hakkında bilgi toplayabilmek için en küçük sosyal gruplar olan ailelere yönelmek gerekir. İşte bundan dolayı çalışmada “Meder İsmailov’un ailesi” örneklem olarak ele alınmış ve bu ailenin yaşam tarzı hakkında elde edilen bilgiler tasnif edilerek belli başlıklar altında sunulmuştur. Ancak önce çalışmanın metodolojisinden bahsedilmiş, daha sonra sırayla Kırgızistan, “Narın Oblastı”, “Narın Reyonu” ve “Songköl Gölü” hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Araştırma, yaz mevsiminde gerçekleştirilmiş olup incelemeye esas olan malzeme sözlü bilgilerden teşekkül etmiştir. Ancak kaynak kişilerin eğitilmiş olması hasebiyle yazılı bilgilerin, derlenen sözlü verilere karışmış olma ihtimalinin bulunduğu ifade edilebiliriz. Derlemeler, “Songköl” civarındaki yaylalardan biri olan “İtelgiuya”da İsmailov ailesinin “curt”unda kayda geçirilmiştir. Amaç, bu yayladaki söz konusu Kırgız ailenin yiyecek, giyecek, kullandığı eşyalar, sahip olduğu hayvanlar gibi hususları kayıt altına almaktır. Saha araştırmasında “katılımlı gözlem” ve “görüşme” tekniklerine başvurulmuş, “katılımlı gözlem”de ailenin yaşadığı mekân kamera ile kaydedilmiş ve araştırmacının kimliği hakkında bilgi verilmiş ve onlardan malzeme derleneceği de ifade edilmiştir. “Görüşme” tekniğinde ise araştırmacı kaynak kişilere sorular yöneltilmiş ve aldığı cevapları kamera ile kaydetmiştir. Kamera kaydının olmadığı durumlarda ise kaynak kişilerden alınan bilgiler bir deftere not edilmiştir. Neticede yarı göçebe bir hayat süren bu ailede geleneksel

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, arvasnarin@gmail.com

materyallerin kullanılmaya devam ettiği ve geleneksel bilginin muhafaza edildiği görölmüştür. Kısaca yazıda, “Naryn Reyonu”nun “Songköl Gölü” civarındaki “İtelgiuya” yaylasında yaşayan bir Kırgız ailenin geleneksel yaşam tarzı etnografik bakış açısıyla aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Songköl, Meder İsmailov’un ailesi, “cult”.

THE “CURT” IN THE SONGKÖL: FAMILY OF MEDER İSMAİLOV AND THEIR LIFESTYLES

ABSTRACT

In Turkey, there have been many researches about the Kirghiz tradition, custom, and culture. An important part of these researches was gleaned from the written sources, and played an important role in demonstrating the cultural richness of the Turkish world. In this study, along two days, a semi-nomadic Kirghiz family’s “folk lore” had been recorded and provided informations on their lifestyle based on the researches in the field. As is known, in order to collect information and to understand the culture of a society one has to address families as the core units of a society. Therefore, in this study the Meder İsmailov family was taken as a sample, and the obtained datas about the family were classified under the certain headings. First the methodolgy of the study was given place, and subsequently the informations about Kyrgyzstan, “Naryn Oblast”, “Naryn Rayon”, and “Songköl Lake” were provided respectively. In short, the foods, clothes, belongings, animals...etc. of a Kirghiz family living close to İtelgiuya plateau were presented in an ethnographical viewpoint.

Key Words: Songköl, family of Meder İsmailov, “cult”.

Giriş

Bu yazıda ele alınan konu folklor, etnografya, etnoloji, antropoloji gibi değişik beşerî bilimlerin alanlarıyla ilişkili olduğu için bu bilim dallarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Çünkü adı geçen bilim dalları, geçmişte olduğu gibi bugün de çalışma alanlarının sınırı bakımından problem teşkil etmektedir. Örneğin antropologlar; folklorcuların, bir topluma ait kültürel kurumlarla ilgilenmesini eleştirmekte ve folkloru sadece “sözel sanat” olarak değerlendirmektedirler. Folklorcular ise folklorun “sözlü gelenek/sanat” ile sınırlanamayacağını ve bir toplumun bütün maddî unsurlarının araştırılabileceğini ifade etmektedirler. Buna benzer tartışmalar etnograf-folklorcu, etnolog-folklorcu arasında da süregelmektedir. Bu yüzden, söz konusu bilim dalları hakkında kısa bir değerlendirme yapmak araştırmanın çerçevesini belirlemek açısından da önem arz etmektedir.

Yunanca ethnos (halk) ve graphie (çizim) sözcüklerinden oluşan “etnografya”; basit teknolojiye ve ekonomiye sahip, dış dünyadan soyutlanmış topluluklara giderek, oradaki bozulmamış kültürü kayda geçirme (Emiroğlu-Aydın 2003: 283) ilmi şeklinde değerlendirilmektedir. Nitekim P. N. Boratav da etnografyanın genel olarak, muhtelif ilkel kavimlerin hayat, müessese, eşya ve meskenlerinin tasvirini yapan ilim şeklinde tanımlandığını belirtmektedir (Boratav 2000: 30). Latince ethnos (halk) ve logia (bilim) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan “etnoloji” kültürel bir varlık olarak insanı konu alır. Nitekim Avrupa’da etnolojinin, Anglo-Sakson ülkelerde sosyal veya kültürel antropoloji, Sovyetler Birliği’nde ise etnografya olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir (Emiroğlu-Aydın 2003: 284). Batı Avrupa’da, kendi toplumu hariç, diğer bütün halkların kültürü antropoloji, etnografya, etnoloji gibi disiplinlerin konusu haline getirilir (Propp 1998: 12). Aynı zamanda etnolojinin, yaşayan toplum veya kültürlerin sosyal tarihi ve kültür tarihi ile ilgilendiği belirtilmiştir (Güvenç 1991: 69). P. N. Boratav, etnolojinin folklor ile etnografyanın araştırma sonuçlarını birleştiren bir ilim olduğunu söyler ve etnografyanın tasvir ettiği konuları tasnif ederek, başka kavimler arasında mukayese yoluna gittiğini belirtir (Boratav 2000: 31). Anthropos (insan) ile logia (bilim) kelimelerinden oluşan antropoloji, çalışma alanını insan, toplumlar ve kültürler olarak belirlemiştir (Emiroğlu-Aydın 2003: 46).

Bu disiplinlerin, folklordan (folk: halk, lore: bilim) farkı nedir? Antropoloji haricindeki bu bilim dalları, etimolojik olarak “halkbilimi” anlamına geldiği hâlde neden ayrı bilim dalları olarak adlandırılmıştır? Bu sorular ister istemez akla gelmektedir. Kaldı ki, “insanbilimi” anlamına

gelen antropoloji de toplumu, yani halkı oluşturan insanı değişik açılardan ele almaktadır. Bir bakıma, bu bilim dalı da “halkbilimi” olarak değerlendirilebilir. Nitekim folklorcularla antropologlar, toplumların kültürlerini araştırırken pek çok noktada karşı karşıya gelmektedir. Antropoloji, belki de bu problemleri azaltmak için çeşitli alt dallara ayrılmıştır. Mesela, antropolojinin sosyolojiyle ilgili kısmı “sosyal antropoloji”, tarihle ilişkili kısmı “etnoloji” ve biyolojiye ilişkin kısmı “fizik antropoloji” şeklinde değerlendirilmektedir (Güvenç 1991: 71). William R. Bascom ise antropolojiyi “kültürel antropoloji”, “fiziksel antropoloji”, “tarih öncesi” ve “arkeoloji” şeklinde tasnif etmiştir. Bu yazara göre, “kültürel antropoloji” aynı zamanda “sosyal antropoloji”, “etnoloji” veya “etnografya” olarak da değerlendirilmelidir. Ona göre “kültürel antropoloji” folklorlara en yakın bölümdür (Bascom 2003: 452). Bu görüşe bakılınca, bir bakıma folklor antropolojinin içine dâhil edilmiş görünmektedir. Söz konusu problemler, adı geçen disiplinlerin biraz da isimlerinden kaynaklanmış görünmektedir. Dikkat edilirse, yabancı kökenli bu bilim dallarının hepsi kelimesi kelimesine halk ya da insan bilimi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla isimlerden ileri gelen anlam benzerlikleri çalışma alanı sınırlarını tartışma konusu hâline getirmiştir.

Bu araştırmada, yukarıda kısaca tartışılan görüşler ışığında etnografik bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yani basit teknolojiye ve ekonomiye sahip yahut teknolojik hayattan uzak, yarı göçebe bir hayat tarzı benimseyen M. İsmailov’un ailesinin kendi yaylalarındaki yaşamları gözlemlenmiş ve bu yaşam, ailenin geçim şeklinden kullandığı eşyaya kadar her şeyiyle kayda geçirilmiştir. Ancak söz konusu Kırgız ailenin yaşam tarzı/etnografyası hakkında bilgi vermeden önce Kırgızistan coğrafyasına kısaca göz atmak faydalı olacaktır.

1.Narın Oblastı¹ ve Songköl

Kırgızların önemli bir kısmı yazın yaylalara çıkmak, kışın ise “ayıl”² veya “kıştak”lara³ dönmek suretiyle hâlâ göçebe bir hayat sürdürmektedir.

¹ Rusça kaynaklı olan “oblast”, bölge anlamına gelmekte (Gültek 2004: 893) ve günümüzde bütün Orta Asya Türkleri tarafından kullanılmaktadır.

² Sözlükte “avul” (Yudahin 1998: 66) anlamı verilen kelime, Türkiye Türkçesindeki “köy” sözcüğünü karşılamaktadır. Kırgızlar, kışın yaşadıkları köyler için “ayıl” ya da “kıştak” kelimesini kullanmaktadırlar.

³ Sözlükte köy, kışlak (Yudahin 1998: 463) anlamları verilmiştir. “Kıştak”ların kışın, yüksek yaylalara göre daha sıcak olan çukur bölgeler olduğu söylenebilir. Bundan dolayı da kış aylarında yayladaki insanların ovalık bölgelere indiği ve burada kışı geçirdiği mekânlar olarak tanımlamak mümkündür. Buna benzer bir kavram da “kıştoo”dur. “Kıştak” ile aynı anlamda

Ancak bütün Kırgızların “göçebe” yahut “yarı göçebe” bir yaşam sürdükleri söylenemez. Çünkü eskiden beri göçebeliliği bir yaşam tarzı olarak benimseyen Kırgız Türkleri değişen yaşam koşullarıyla birlikte yerleşik hayat düzenine geçmek zorunda kalmıştır. Fergana vadisindeki yerleşik hayatı benimseyen Sart, Tacik, Uygur vd. kültüründen etkilenen güney bölgesi, tarımla birlikte yerleşik hayatı zaten uzun bir süreden beri benimsemiştir. Bununla birlikte güneyde hâlen göçebe olan gruplarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin, “Oş Oblastı”nın “Alay reyonu”ndaki⁴ dağları yazın “cayloo”⁵ olarak kullanan boylar vardır. Yine de göçebelilik, daha ziyade Kırgızistan’ın kuzeyinde devam etmektedir.

Kırgızistan; Çüy, Talas, Narın, Issık-Köl, Calal-Abad, Oş ve Batken olmak üzere yedi bölgeden oluşmaktadır. Kırgızistan’ın bu yedi bölgesinin yüzölçümü açısından en büyüğü ise Narın’dır. Ülkenin kuzeyinde yer alan Narın “İç Ti’en-şan” (İç Tanrı Dağları) ile çevrilidir. Buradaki halk daha çok hayvancılıkla geçinmektedir. Bölge, başta kendi adını taşıyan Narın olmak üzere Atbaşı, Koçkor, Cumgal ve Aktaala gibi beş reyona ayrılmıştır. Çok yüksek dağlarla çevrili olan “Narın Reyonu”nun ortasından “Narın Nehri” geçmektedir. Aynı reyonda rakımı 3500 metreyi bulan ve bir krater gölü olan “Songköl” bulunmaktadır. “Güzel göl” anlamına gelen ve toz toprak, yılan, çıyan (akrep) ve balık bulunmadığı söylenen “Songköl” için “Songköl cerin soorusu/sırttanı” deyişi ortaya çıkmıştır. Deyişte gölün yeryüzünün en güzel mekânı olduğu vurgulanmaktadır. Koçkor, Cumgal, Aktaala ve Narın’ın köylerinde yaşayan insanların büyük bir kısmı hayvanlarını

kullanılan bu kelime, Kırgız Sözlüğü’nde kışlak, kışlık durak, kışlık mesken (Yudahin 1998: 463) olarak açıklanmıştır. Sözlü kaynaklara göre bu kavram, yazın kavurucu sıcaklarının olmadığı dönemlerde yayladan önce yerleşilen “orta yayla” anlamını da haizdir (İsmailov Meder 2010, İsmailov Kulaşa 2010). Yani ilkbahar ayları geldiğinde, göçebelerin yayladan önce köyden çıkıp ilk yerleştikleri yere “kıştoo” adı verilir.

⁴ Rusça kaynaklı olan “reyon”, sözlükte bölge, mıntıka, semt gibi anlamlara gelse de (Gültek 2004: 1400) bu kelimeyi gerek idari birimler açısından gerekse mantıksal açıdan “il” olarak anlamak yanlış olmayacaktır. Çünkü Kırgızistan yedi oblasta/bölgeye ayrılmakta ve her bölgede çok sayıda reyon/il bulunmaktadır (ör: Narın bölgesi; Narın, Atbaşı, Cumgal, Koçkor, Aktaala olmak üzere 5 ilden oluşmaktadır. Türkiye de aynı mantıkla yedi bölgeye ayrılmakta ve her bölge kendi içinde çok sayıda il barındırmaktadır). Bu kelime günümüzde Orta Asya Türklerinin çoğu tarafından kullanılmaktadır.

⁵ Yazlık otlak, yaylak (Yudahin 1998: 192) şeklinde açıklanan kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığı “yayla”dır. Kırgızlar, yazın kavurucu üç ayını geçirmek üzere çıktıkları yerler için bu terimi kullanmaktadırlar.

otlaklara yaymak için yazın “Songköl” civarındaki yaylalara çıkarlar⁶ (İsmailov Meder 2010).

“Songköl” civarındaki yaylalara yerleşenler, genelde Cumgal ve Aktaala’dan gelen insanlar olup “Sayak Uruusu” na mensupturlar. Koçkor ile Narın’dan buraya gelen insanlar ise “Saribağış Uruusu”ndandır. Bu iki “uruk”⁷, nüfus açısından çok kalabalık oldukları için artık birer “uruu”ya⁸ dönüşmüştür (İsmailov Meder 2010). Nitekim bu durum, Van Kırgızlarında da gerçekleşmiştir (Kayıpov 2009: 153). “Songköl”e gelenlerin içinde küçük “uruk”lar da vardır, ancak onlar kendilerini “Saribağış” olarak tanıtır. Mesela M. İsmailov, “sol uruk”lardan olduğu hâlde kendini “Saribağış”a dâhil etmektedir. Çünkü mensup olduğu “sol uruk” küçüktür (İsmailov Meder 2010). Bu tip vakalar Van Kırgızlarında da tespit edilmiştir. (Kayıpov 2009: 152). “Narın Bölgesi”ne bağlı “Atbaşı Reyonu”nun halkı ise “Songköl” yerine, o bölgede bulunan Aksaya ve Arpa⁹ yaylalarına çıkmaktadır. Kırgızistan’daki dikkat çekici yaylalardan birkaçı, bu göl

⁶ Songköl’e çıkarken yol üzerinde Kalmukların (Cungarlar) bu bölgede yaşadıkları dönemden kalma “Kalmak mürzölörü” (Kalmuk mezarları) bulunmakta ve burada yer alan bir geçit de halk arasında “Kalmak Aşusu” (Kalmuk Geçidi) olarak tanınmaktadır. Yine Songköl’e yakın bir yerde insanlara benzer taş yığınları ile ilgili efsaneler de anlatılmaktadır. Örneğin efsanelerden biri, zengin bir adamın mallarıyla birlikte taş döşmesini konu edinmektedir (Kulanşa İsmailov 2010).

⁷ Kırgız şecerelerine bakıldığında “uruu”ların altında “uruk”ların olduğu görülmektedir. Karatayev, bu kavramı sistemli bir şekilde ifade etmeye çalışmıştır: “Başlangıcı aynı atadan ayrılan kandaş akrabaların oluşturduğu topluluk. İlk insan grupları, onlardan uruk, uruktan uruu, uruudan uruuluk birlikleri oluşur” (Karatayev 2005: 466). Başka bir kaynakta ikinci anlam olarak boy, tohum anlamı verilmiştir (KTS 2010: 1260). S. Kayıpov ise “uruk” kavramının Türkçe karşılığı olarak “soy” kelimesini kullanmıştır (Kayıpov 2009: 151). Kaynaklardan hareketle ve kullanım kolaylığı açısından “uruk” kavramının karşılığı olarak “soy” tercih edilebilir.

⁸ Kırgız şecerelerinin çoğu, Kırgızları genelde iki büyük “uruu” olarak göstermektedir. İlki, “Sayak” ve “Saribağış” gibi kalabalık “uruk”ların içinde olduğu “ong uruular” (sağ boylar), diğeri ise daha küçük “uruk”ların bulunduğu “sol uruular”dır (sol boylar). “Sol boylar”da 11 soy (uruk) varken “sağ boylar”da bu sayı çok daha fazladır. “Uruu” kavramıyla ilgili olarak Olcobay Karatayev şu bilgileri vermektedir: “Kültürel-dilsel birliği olan, endogamili etno-sosyal topluluk tiplerinden biri. Farklı tarihi devirlerde uruu ve onun şekilleri türlü türlü olmuştur” (Karatayev 2005: 466). S. Kayıpov, “uruu” kavramının Türkçe karşılığı olarak “boy” kelimesini kullanmıştır (Kayıpov 2009: 151). Başka bir kaynakta akrabalık bağı olan insan grubu anlamı verilmiştir (KTS 2010: 1261). Yine kullanım kolaylığından ve aktarılan bilgilerden hareketle, “uruu” kavramına karşılık “boy” tercih edilebilir.

⁹ Kırgızistan’ın Issık-köl ve Songköl’den sonraki üçüncü büyük gölü olan Çatırköl, Arpa yaylasındadır. Halk arasında Kurmanbek Bakiyev döneminde Çatırköl civarının Çinlilere satıldığı yönünde bazı söylentiler de çıkmıştır.

civarındaki “İtelgiuya”, “Kumkıs”, “Taştulga”dır. Meder İsmailov “curtu”nun “cayloo”su ise “İtelgiuya”dır.

2. Songköl’de Bir Kırgız “Curt”u¹⁰

1943 yılında “Narın Reyonu”nun “Calgız Terek” köyünde doğan Meder İsmailov, doğum tarihinin gün ve ayını tam olarak bilmiyor. Bunun sebebi, ebeveynlerinin kendisine “yaylaya çıkma zamanında, havaların ısındığı vakitte doğmuşsun” gibi mevsimsel dönüşümlere¹¹ bağlı tarihleri ifade etmiş olmasıdır. O, doğmadan evvel babası “II. Dünya Savaşı”na er olarak götürülmüş; fakat bu savaştan bir daha dönememiştir. Bundan dolayı aile, kendilerine “dayanak olsun, sahip çıksın” ve kendilerini “korusun” diye ona Arapça Meda:ır adını koymuştur.¹² Meder İsmailov, 35 yıl Kırgız Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptıktan sonra emekli olmuştur. 1950 yılında doğan eşi Saykal İsmailova da kendisi gibi uzun yıllar öğretmenlik yapmış ve onunla aynı yerde çalışmıştır. Saykal İsmailova’nın branşı ise sınıf öğretmenliğidir. Meder İsmailov’un deyimiyle “Naçalnik klaslar”da¹³ öğretmenlik yapmıştır.

¹⁰ Bu kavramın Kırgızlar arasındaki ilk anlamı ülke ya da vatandan ziyade yerleşilen mekândır ve bununla da genellikle eski Türk otağları şeklinde olup, “bozüy” adıyla bilinen çadırlar kastedilmekte, bir bakıma sözcük “ocak/aile” anlamını içermektedir. Bundan dolayı da “curt”un bulunduğu ve kurulduğu yer yurttur, vatandır. Ancak kavram, memleket ve vatan manalarını da haizdir. Kırgızca sözlüklerde “*Göçüp giden köyün, bozüyün önceki yeri, eski konuşlanma, bırakıp gidilen eski yer; mekân tutulan, dinlenen yer, konuşlanan yer, konma, ülke*” (KTS 2010: 492), “*Toplanma; evin, köyün göçüp gittikten sonraki yeri*” (Mukambayev 2009: 412) anlamları verilmiştir. Ancak aynı sözlüklerde ikinci anlam olarak bir yerde toplanmış ya da bir yerde yerleşmiş halk, çoğunluk halk gibi anlamların da verildiği görülmektedir (KTS 2010: 492; Mukambayev 2009: 412). Curt hakkında başka bir sözlükte de aynı bilgilere rastlanılmaktadır (KTTS 1969: 223). Türkiye Türkçesinde ise “yurt” olarak ifade edilen bu kelimenin günümüzdeki ilk anlamı vatandır. “*Göçebe Türklerin yaşadığı çadır*” ya da “*Yörüklerin yazın, kışın oturdukları yer*” dördüncü veya çok sonraki anlamlar olarak karşımıza çıkmaktadır (TS 2005: 2201). Türkiye Türkçesinde vatan anlamına gelen “yurt”un eskiden “aile/ocak” anlamını karşılayan dar kapsamlı bir kelime olduğu ifade edilebilir. Esas itibarıyla Osmanlı’nın ilk dönemlerinde de Orta Asya’dan göç eden boylara, ailelere “yurtluk”lar veriliyordu (Barkan 2008: 175). Demek ki, o dönem Anadolu Türkçesinde yer alan “yurt”, günümüz Kırgız Türkçesiyle paralel bir anlam taşıyordu. Ancak kelime, zamanla anlam genişlemesine maruz kalarak “vatan”ı karşılar olmuştur.

¹¹ Bu tür ifadeler yakın dönemlere kadar Anadolu’da da kullanılmıştır. Örneğin bir akademisyen olan İ. Başgöz, “Arpalar biçilirken doğmuşum” ifadesini kullanmaktadır (Ders notlarından).

¹² Ancak isim Türkçe ünlü uyumuna girerek Meder şeklinde ifade edilmiştir.

¹³ Rusça bir ibare olan bu kelime grubunun ilki “temel” (Gültek 2004: 798), diğeri “sınıf” (Gültek 2004: 557) anlamına gelmekte olup bunun Türkçe karşılığının “İlkokul” olduğu

Meder İsmailov'un üç kızı, iki de oğlu vardır. Oğullarının adı Kulunşa ve Ceyrençe, kızlarının adları ise Parizat, Gülzat ve Ayzat'tır. Meder Bey, bu isimleri özellikle birbiriyle kafiyeli olduğu için tercih etmiştir. Çünkü kendisi emekli bir edebiyat öğretmenidir ve bu yüzden ölçülü, kafiyeli sözlere ilgi duymaktadır. Hatta oğlan tarafından olan torunlarına da kafiyeli isimler koymuştur. Mesela Kulunşa'nın kızları olan Karakaş, Kalemkaş isimlerini ve erkek torun Narboto adını kendisi vermiştir.¹⁴ Ona göre kız tarafından torunlara isim koymak hem töreye hem de şeriata sığmaz; fakat oğlanların çocuğuna isim koymak sakıncalı değildir. Kulunşa'nın çocukları babalarına "bayeke"¹⁵, dedelerine ise "ata" yani "baba" demektedirler. Bu durum da "cult"un büyüğünün ne denli söz sahibi olduğunu göstermektedir. Nitekim aile içi ilişkilere dikkat edince bunun doğru olduğu görülmektedir.

Meder İsmailov'un geleneksel Kırgız yaşamını sürdürmeyi sevdiğine ve göçebeliliği gönüllü olarak devam ettirdiğine şüphe yoktur. Eğer öyle olmasaydı, göçebe hayatı yaşaması ve bu hayat tarzını iyi bilmesi mümkün olmazdı. Çocuklarına ve torunlarına geleneksel isimler koyması da eski Kırgız yaşamı özleminin neticesidir, denebilir. Mesela çok eskiden yaşayan Kırgızların ünlü "çeçen"¹⁶ Ceyrençe Çeçen'in adını oğullarından birine vermiştir. Büyük oğul Kulunşa'nın anlamı ise bir yaşındaki at yavrusu olan kulundan gelmektedir. Kırgızlarda çocuğa sevginin ve şefkatin göstergesi olarak "kulunum" denilmektedir. Bu kelimeye küçültme eki "-şa" eklenerek Kulunşa ismi verilmiştir. Nitekim Ceyrençe adı da aynı mantıkla ortaya çıkmıştır.

İleri yaşlarına rağmen birbirine destek olan Meder İsmailov ile Saykal İsmailova, işlerin çoğunu kendileri yerine getirmekte, geleneksel göçebe Kırgız hayatını devam ettirmekte ve bu yaşam tarzı da onları zinde tutmaktadır. Aile reisi olarak Meder Bey, "cult" ve çevresindeki ağır işlerde görev almakta ve evin diğer erkeklerine de bu işleri paylaşmaktadır. Örneğin oğlu Kulunşa evin ihtiyaçlarını karşılamak üzere şehre gelip gitmekte ve ot biçmekte, torunu Narboto ise sabah "koroo"dan sürüyü alıp

söylenbilir. Ayrıca bu ifadenin orijinali "Naçalnıy klass"tır. Fakat yazar, bunu kaynak kişiden duyduğu şekilde kayda geçirmiştir.

¹⁴ Ad koyma, önemli ve eski bir Türk geleneği olup, boyun büyüğü tarafından verilmektedir (daha fazla bilgi için bk. Çakan 2004: 124-133). Dolayısıyla Meder İsmailov'un de bu geleneği devam ettirdiği düşünülebilir.

¹⁵ Bayeke, ağabey anlamına geldiği gibi amca ya da "büyükler" anlamına da gelmektedir. Çocukların babalarına değil de dedelerine baba demeleri de saygıdan ileri gelen bir durumdur.

¹⁶ Bu kelime söz ustası, hatip anlamına gelir. Yani söz söylemesini bilen, kendini dinleten "bilge" demektir (daha fazla bilgi için bk. Özkan 2000: 609-611).

meralara götürmekte ve otlattıktan sonra akşam geri getirmektedir. Saykal İsmailova da gelini ve kız torunlarıyla ev işlerini yapmakta, hayvanları sağlamaktadır. Çift, çağdaş eğitim almalarına rağmen kendi kültür ve yaşam tarzlarına karşı bir karmaşa yaşamadıklarını, bilakis bunu bir gurur kaynağı olarak gördüklerini ifade etmektedir.

2.1. Ailenin Yaşam Alanları

Bugün geleneksel Kırgız hayatını devam ettiren Kırgızlar göçebe hayat tarzını benimseyenlerdir. Göçebeliği sürdüren Kırgızlar gelenek ve göreneklere korumaya çalışan ve bu yönde çabalayan insanlardır. Böylece göçebe hayatı idame ettiren Kırgızlar hem kültürlerini yaşatmakta hem de bunu daha iyi bilmektedirler. Bu yaşam tarzını devam ettiren Kırgızların vazgeçilmezlerinin başında “bozév”¹⁷ gelmektedir. Böyle bir “curt”un sahip olduğu mallar (at, koyun, inek) da çok önemlidir. Çünkü göçebe yaşamı sürdürmenin en büyük aracı bunlardır.¹⁸

2.1.1. Curt: “Bozüy”ün çevresinde şekillenen yapılar, bir bütün olarak “curt” denen kurumu oluşturmaktadır. Bugün yaylalarda yaşayan Kırgızların “curt”unda; “bozüy”, “koroo”¹⁹, “cele”²⁰ gibi üç temel yapı vardır. Bunlara “çatır” da eklenebilir. Bütün bu yapılar, “curt” kavramıyla karşılanır. “Bozüy”; içinde yatılan, yenilip içilen ve mutfak malzemesi dâhil gerekli her tür eşyanın bulunduğu mekândır. “Koroo”, akşamüstü koyun ve keçilerin içine konulduğu, “bozüy”ün yakınındaki etrafı çevrili yerdir. “Cele”, kısırakların deri kayışla bağlandığı ve “bozüy”den biraz uzakta

¹⁷ Kırgız Türkçesinde söyleyişi “bozüy” olan bu kavram, Türkiye Türkçesinde “otağ” denen çadır tipine denk gelmektedir. Çok fazla miktarda yün suya konularak ıslatılır ve ayaklarla üstüne basılır. İnceldikçe yün eklenir ve istenildiği kalınlığa ulaşıncaya kurutulmaya bırakılır. Daha sonra gerekli işlemler yapılarak çadır haline getirilir (İsmailova Saykal 2010). Bu çadırın rengi griye yakın olduğu için “bozüy” denilmiştir (daha fazla bilgi için bk. Yıldız 2007: 7-30).

¹⁸ Burada aktarılabilecek bilgiler yazılı kaynaklarda da bulunmaktadır. Mesela, Baktıbek İsakov’un “XVIII. ve XIX. yy.’da Kırgızların Sosyal ve Ekonomik Tarihi” adlı kitabında bu bilgiler genişçe yer almaktadır (daha fazla bilgi için bk. İsakov 2010). Ancak bunlar, M. İsmailov ve ailesi tarafından aktarılan ve “halk bilgisi” mahiyetinde olan ve sözlü tarih açısından önem arz eden bilgilerdir. Örneğin bu bilgiler, daha önce tespit edilerek kayda geçirilen yazılı kaynaklarla mukayese edilmek suretiyle “halk bilgisi”nin ne kadar değiştiğini de bizlere gösterebilir.

¹⁹ Bu kavramın, koyun ağılı, hayvan avlusu, koyun sürüsü (Yudahin 1998: 489) gibi anlamları vardır. Yaylalarda, her “curt”un önünde etrafı tahta veya telle çevrilmiş bir “koroo” görmek mümkündür. Bazen de bir kayalığa yakın taşlarla çevrili “koroo”lar var.

²⁰ “Bee”lerin (kısırak) bağlandığı yere denir. Sadece kısırakların böyle bir işleme tabi tutulması, onların sağlımlarını kolaylaştırmak içindir. “Bozüy”e birkaç metre uzaklıkta, sağ taraftadır.

bulunan yerdir. “Çatır”, mutfak olabildiği gibi bir misafir geldiğinde yatmak için de kullanılabilir. Eskiden mutfak, “bozüy”ün içindeyken şimdilerde mutfak için “çatır” denilen bir kısım daha eklenmiştir (İsmailov Meder 2010).²¹ Hayvanların yayıldığı, otlandığı meraları da “curt” kurumuna dâhil etmek yanlış olmayacaktır.

2.1.2. Bozüy (Otağ): Toplam 17 parçası olan “bozüy”ün temel üç malzemesi vardır: Ağaç, deri ve yün. Ağaçtan yapılan kısımları; “kerege” (keçe evin duvarını teşkil eden ağaç kafes), “kanat çiy” (keçe evin çiy otundan yapılan kanadı), “uuk” (bozüyün kubbesinin sııkları), “tündük” (bozüyün tepesindeki ahşap daire), “çiy eşik” (çiy otundan yapılan kapı), “bosoğö tayak” (kapı çerçevesi dayanağı) ve “çamgarak”tır (tündüğün altında kesişen ve bozüyün ağaç iskeletini tamamlayan bükük değnekler). Yünden olan kısımları; “tuurduk” (keregeyi örten keçeler), “boo” (bağ), “baş çalgıç” (bosoğonun baş tarafından döndürülerek diğer tarafına çekilip bağlanan şerit), “tizgiç” (ince ağaç şerit), “üzük” (tuurduk ile tündük arasından geçen keçeler), “terme” (örme sanatının güzel bir türü), “tündük cabuu” (tündüğü kapatmaya yarayan keçe parçası), “kırçoo” (bozüyü dış taraftan saran ip) ve “cel boo”dur (bir ucu tündüğe diğer ucu keregenin kazığına bağlanan, bozüyü yerinden oynatmayan çift ip). Deriden olan kısım ise kanat çubuklarını çivi gibi birbirine bağlayan; ama deriden olduğu için kanatların açılıp kapanmasını sağlayan “kök”lerdir. “Kök” adındaki bu deriler, şişle delinen kanat çubuklarının içinden geçirilir. Ayrıca kanatların ve kapının yanında duran odundan dayanaklar bulunur. Bunlar, kuvvetli rüzgârlar estiğinde “bozüy”ü sağlam tutmaya yaramaktadır. “Üzük”, “tuurduk” ve “tündük cabuu” yağmur ve kar yağdığında içeri su girmesin diye kalın olarak hazırlanır (İsmailov Meder 2010).

“Bozüy”ün kendine has bir oturma düzeni de vardır. Herkes, oturacağı yeri ve konuşacağı zamanı bilir, çünkü göçebe yaşam tarzı bunu gerektirmektedir. Evin reisinin, aksakalların ve misafirlerin oturduğu yukarı, yani baş kısma “tör” denilir. Bayanların oturduğu “epçi”, “tör”ün sol tarafında olup, burada çanak çömleğin üstüne konulduğu bir sandık bulunmakta ve kadınlar gerekli malzemeyi buradan almaktadırlar. Bu kısma o yüzden “epçi” denir.²² “Ercağı”, “tör”ün sağ tarafında yer alır. At malzemeleri bu tarafta olduğu için buraya “ercağı” denir. Bunu, Türkiye

²¹ Bu, çadır bildiğimiz kara kıl çadırlar değildir; ama Kırgızistan’da Anadolu kıl çadırlarının benzerleri de vardır. Bunlar, fakir ailelerin kullandığı çadırlardır.

²² Nitekim kelime, eski Türkçede bayanlar için kullanılmak üzere “evci” anlamına gelen aynı sözcüktür.

Türkçesiyle “er, erkek tarafı” diye çevirmek yanlış olmayacaktır. Bu kısım, erkek çocukların oturduğu bölümdür. “Ulağı” ise “tör”ün karşısında, kapının olduğu kısımdır. Kapının giriş tarafı olduğu için böyle isimlendirilmiştir (İsmailov Meder 2010).²³

“Bozüy”de bulunan malzemelere gelince; tahtadan yapılan ve üzerinde yemek yenen eşyaya “ustol” denir. Aslında, Rusçadaki “stol” olan bu kelime masa anlamına gelmektedir.²⁴ Üstüne serilen naylondan malzemeye “dastarkon” denir (İsmailov Meder 2010). Kırgızca olmayan “dastarkon” büyük ihtimalle Farsça’dan gelmiş olup sofradır demektir. İsmailov “curtu”nun geleneksel yiyeceği genelde et, ekmek, kaymak, sarı yağ, kurut, kıyma, ayran (yoğurt), süzme ve kanttır (kalıp şeker). Günümüzde bunlara toz şeker ve değişik meyvelerden yapılan ve “varenya” denilen reçeller de eklenmiştir. Çay yapmak için samovarı (semaver) kullanan bu aile sık sık sütlü çay içmektedir. Malzemelerin konulduğu küçük bir dolap ve üstünde oturmak için minderler ile keçi, koyun postları olan “bozüy”de yataklar ve bir de sandık yer almaktadır (İsmailova Saykal 2010).

2.1.3. Çatır (Çadır): “Çatır”ın malzemesi ağaçtan ve bezdendir. Ağaç kısmı; “ustun/şırık” (kalas), “bağan” (sırık) ve “kazık/tayak”lardan (sütun) oluşur. Bez ise tek parça olup ağaçtan oluşturulan iskeletin üstüne örtülür. Meder İsmailov, içi sıcak olsun diye “bozüy”de bulunan “çiy”i burada da kullanmıştır. “Çatır”, geleneksel Kırgız evi değildir. “Çatır”ın bezden olan malzemesi tek parçadan oluşur. “Bozüy” gibi değişik parçaları olmayan “çatır”, günümüzde mutfak olarak kullanılıyor. Artık her “bozüy”ün yanında mutlaka bir “çatır” bulunmaktadır. Eskiden diğer her şey gibi mutfak da “bozüy”ün içinde olurdu (İsmailov Meder 2010). Bu durum değişen şartların getirdiği gereksinimden kaynaklanmış olmalıdır.

“Çatır”ın içindeki eşyalar şunlardır: “Meş”²⁵ (soba), “kazan”, “taştek” (içine tezek, odun konulan demirden kap), “kıpkaç” (maşa), “çara” (içine et vb. şeyler konulan kap, geniş olur), “miskey” (tencere), “çını” (fincan), “kaşık”, “bıçak”, “nan salgıç” (ekmek sepeti), “ak çaynek” (çaydanlık). Kıymızın içine konulduğu “sava” (yayık) denilen bir fiçi vardır. Aslında kıymız Anadolu’daki gibi ahşap yayıklar içine konulur; fakat fiçi sonradan

²³ Normalde burada kimse oturmaz, ama biz oradayken yer olmadığı için kadınlar o tarafta oturmuştu. Bu çadır tipine Güney Anadolu Türk göçebe aşiretleri arasında da karşılaşılmıştır (Yalman 1977: 246).

²⁴ Türk dillerine has olan “s”, “r”, “l” gibi seslerden önce ünlü bir harfin gelmesi kuralı gereğince bu kelime “ustol” olarak telaffuz edilmektedir.

²⁵ Bu kelime, Rusçadaki “meç” sözcüğünün değişmiş halidir (İsmailov Meder, 2010).

kullanılmaya başlanmıştır. Kımızın pişmesi için kullanılan çubuğa ise “bişkek” denmektedir. Kımızın bozulmaması için fiçinin etrafı kalın ve sıcak bezlerle örtülür (İsmailova Saykal 2010).

2.2. M. İsmailov Ailesinin Geçim Kaynağı

Meder İsmailov, mal varlığı bakımından orta halli bir göçebedir. Onun 16 “bee” (kısarak), 10 “kulun” (süt emen 1 yaşındaki tay), 1 “aygır”, 5 “at”, 5 “tay” ve 15 “suvay cılkı” (doğmayan yavrular) olmak üzere 52 cılkısı, 30 ineği, 250 koyunu ve 50 keçisi vardır (İsmailov Meder 2010).

2.2.1. Atlar²⁶: Kırgızlarda atların genel adı “cılkı” (yılık) dır. Bunlar, Kırgız “cılkı”sı olup başka atlarla karışmayan saf atlardır. “Cılkı”ların koruyucu ruhuna “Kambar Ata” denilir. Atlar cinsiyet ve yaşa göre farklı şekillerde isimlendirilir: “Bee” (kısarak), “kulun” (1 yaş), “tay” (2 yaş), “kunan” (3 yaş), “bıştı” (4 yaş), “asıy” (5 yaş). Asıylar; “bir asıy”, “iki asıy”, “beş asıy”, “yirmi asıy” olabiliyor. Yani atlar yüz yıl yaşayabiliyorlar. 1 asıy beş, 2 asıy on, 20 asıy yüz yaşında olur. Eskiden atlar 60 asıy (300 yıl) da olurmuş. Hadım edilen erkek “cılkı”ya at, hadım edilmeyene “aygır” denir. Kısırlaştırılan cılkıya “mingiç” de denir. Bu tür atlar, ya binilmek ya da kesilip yenmek içindir. Aygır ise “üyür”ün başı olup damızlık olarak kullanılır. Atların birlikte durmaları, yürümeleleri, kısaca birlikte hareket etmelerine “üyür” yani “sürü” denir (İsmailov Kulanşa 2010).

Yaşın dışında atlar renklerine göre de adlandırılır: “Karager”, “torat”, “cerde”, “burul”, “bozat”, “kökat”, “karala”, “torala”, “sarala”, “kula” vs. Bunların altında beyaz bir renk (kaşka) olursa atlar ona göre adlandırılır. Mesela “toru kaşka” at, “kara kaşka” at, “ceerde kaşka” at vs. At hakkında bu kadar detaylı bilgiye sahip olan “Meder curtu” at koşumu hakkında da bilgi verdiler. Koşum takımına genel olarak “Eer tokum/at captığı” denilmektedir. Koşum takımıyla ilgili olarak şu terimler vardır: “Eer” (eyer), “celdik” (yellik), “terdik” (teğelti), “içmek” (teğeltinin astarı), “cügön” (oyan), “kuyuşkan” (kuskun), “basmayıl” (kolan), “tizgin” (dizgin), “körpöçö” (eyer üzerine konulan dar yorgancık), “kamçı”, “kancığa” (eyerin terkisi), “kömöldürük” (göğüslük), “nokto” (yular), “çıkta” (tayın yularının aşağı kısmı) (İsmailov Kulanşa 2010).

Atların; yaşına, rengine göre adları olmanın yanı sıra sağma şekilleri de vardır. Yukarıda isimleri geçen atların içinden sadece “bee”ler sağılır. Bu da iki türlü olur: “İyitüş sağma”da önce “kulun” emdirilir, sonra “bee”

²⁶ Kırgızların at kültürü hakkında bir master tezi yapılmıştır (Belek Kayrat, Kırgızlarda At ve At Kültürü, KTMÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008).

sağılır. “Orsok sağma” türünde “kulun”un emdirilmesine gerek yoktur. “Kulun”un emdirilme sebebi “bee”nin süt vermesidir. Eğer “iyitüş sağma”da “kulun” emdirilmese “bee” süt vermez. İki saatte bir sağılan “bee”ler, günde beş defa sağılmış olur ve her defasında bir veya bir buçuk litre süt verirler. Ateşte pişirilmeyen “bee”nin sütü, sadece kıymız yapılır. “Bee”nin sütü sağıldıktan sonra “bişkek”le dövülür ve böylece pişirilmesi sağlanır (İsmailova Saykal 2010).

2.2.2. İnekler: Büyükbaş hayvanlardan olan inekler, yere çakılan kazıklara bağlanırlar. “Koroo”ya alınmayan ineklerin hamî ruhuna “Uysul Ata”²⁷ denir. İnekler de yaş ve cinsiyete göre farklı isimler alır: “Uy” (inek), “muzoo” (buzağı), “torpok” (iki yaşındaki tosun), “kunaacın” (dana), “noopalang” (üç yaşındaki boğa), “buka” (boğa), “öğüz” (öküz). İnekler günde iki defa sağılır. Bunlar, bir defada beş altı litre süt verir. Kurut, yağ, kaymak gibi ürünler koyun, inek, keçi gibi hayvanlardan elde edilir. Atın dışındaki diğer hayvanların sütü ateşte pişirilip süt ürünleri elde edilir (İsmailov Kulanşa 2010).

2.2.3. Koyunlar/Keçiler: Kırgızlar, küçükbaş hayvanlarını “enn” dedikleri bir damgayla işaretlemektedirler. Damga anlamına gelen ve eski Türkçede bulunan “enn”, eski Türk geleneklerindedir. Bu gelenek Anadolu’ya kadar gelmiştir.²⁸ Meder İsmailov, keçi, koyun ve kuzularının kulağını “7” rakamı şeklinde kesmiş ve ailesine ait hayvanların mülkiyetini bu damgayla sağlamıştır. Küçükbaş hayvanların kaldığı ve toprağa çakılan odundan kazıkların etrafının telle örüldüğü yere “koroo” ya da “zım” derler. Buna karşın “koroo” daha yaygındır. “Koroo”nun bir kapısı olur ve hayvanlar buradan içeri alınır. Taşlık olan yerlerde, “koro” taştan da yapılabilmektedir. Koyun sürüsüne “otar” denir (İsmailov Meder 2010).

Koyunlar da tıpkı diğer hayvanlar gibi cinsiyet ve yaşlara göre isim alırlar: “Koy” (koyun), “kozi” (kuzu), “toktu” (toklu), “kısır kaldı” (iki yaşındaki dişi koyun), “boruk” (iki yaşındaki erkek koyun), “irik” (üç yaşından büyük koyun), “koçkor” (koç). Keçiler ise yaş ve cinsiyete göre “eçki” (keçi), “uulak” (oğlak), “çebiç” (bir yaşındaki keçi yavrusu), “kısırkaldı” (iki yaşındaki dişi keçi), “teke” şeklinde adlandırılır. Uulak “biçıl”sa yani kısırlaştırılırsa “serke” (iki yaşındaki teke) olur. Bunların

²⁷ Sözlü kaynaklar tarafından bu şekilde aktarılan kavram, yazılı kaynaklarda “Oysul Ata” ve develerin hamisi olarak geçmektedir (Yudahin 1998: 605).

²⁸ Ali Rıza Yalman’ın bir çalışmasında göçebe aşiretlerin damgaları kayda geçmiştir (Yalman 1977: 23-24). Bu satırların yazarı da çocukluğunda köylülerin hayvanlarına uyguladığı damgalara şahit olmuştur.

büyüklerine “erkeç” (üç yaşından büyük teke) denir. Dişi keçiler için “urğaaçı” kelimesi kullanılır. Koyunların koruyucu ruhuna “Koçkor Ata”²⁹, keçilerininkine ise “Çıçang Ata” denir (İsmailov Kulanşa 2010).

2.2.4. Develer: Meder İsmailov ailesi, develeri bulunmadığı ve onlar hakkında diğer hayvanlarla ilgili bu kadar bilgiye sahip olmadığı hâlde bir zamanlar bu hayvanların beslendiğine şahit oldukları için kısa bir bilgi verebildiler. Örneğin yaşa göre deve türleri “töö” (deve), “boto” (bir yaşındaki deve yavrusu), “taylak” (iki yaşındaki deve yavrusu) gibi isimler almıştır. Devenin koruyucu ruhuna “Cambıl Ata”³⁰ derler. İnek, deve, at gibi mallara “bodo” yani “çon mal” (büyükbaş hayvan) denir. Koyun, keçi gibi mallara “mayda candık” (küçükbaş hayvan) denir. Bütün bu hayvanlar ise “mal” genel adıyla çağrılır (İsmailov Kulanşa 2010).

3. Bazı Folklorik Notlar

Meder Bey’in “curtu”nda tarafımızdan derlenen folklorik bilgileri de aktarmak faydalı olacaktır. Yaşam tarzının, edebî ürünlerin yaratılmasında önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Nitekim tarımla geçinen veya hayvancılıkla meşgul olan yahut şehir hayatını devam ettiren insan toplulukları bu kültürel ortama uygun ürünler ortaya koymuşlardır. Mesela, Kırgız Türkleri arasında hayvancılıkla uğraşmanın bir neticesi olarak “cılıkıcının ırı” ve “bekbekey ırı” gibi sözlü ürünler meydana gelmiştir. Kulanşa İsmailov, at sürüsü güdülürken söylenen “cılıkıcının ırı” adlı uzun türkünün bir dördlüğünü hatırlayabildi:

*“Ana sultan şırıldang (Orada sultan şırıldang)
Mına sultan şırıldang (Burada sultan şırıldang)
Şıpsırıldang şır eken (Şarıl şarıl çabuk imiş)
Cılıkıcının ırı eken (Yılıkıcının türküsü imiş)”*
(İsmailov Kulanşa 2010)

Bu kültürel ortamda oluşan bir türkü de “koyun türküsü/bekbekey ırı”dır. Bu türkü, akşamüstü koyunlar meradan “koro”ya getirildiğinde söylenir. Kulanşa, bunun da bir dördlüğünü aktarabildi:

²⁹ Meder ve Kulanşa tarafından aktarılan bu bilgi yazılı kaynaklarda teyit edilememektedir. Bunun yerine koyunların hami ruhu olarak “Çolpon Ata” kavramıyla karşılaşılmaktadır (Yudahin 1998: 57).

³⁰ Verilen bu bilgi de kaynaklarda farklı olup develerin hami ruhu “Oysul Ata” şeklinde belirtilmiştir (Yudahin 1998: 57).

*“Bekbekey kaçtı, bel aştı (Bekbekey kaçtı, beli aştı)
 Beline belboo caraştı (Beline kemer yaraştı)
 Saksakay kaçtı, sayıştı (Saksakay kaçtı, vuruştı)
 Sanana sadak caraştı (Sayana sadak yaraştı)
 Uyduyt uyduyt (Uyduyt uyduyt)”*

(İsmailov Kulanşa 2010)

Kırgızlar arasında tarımsal hayata bağlı olarak buğday biçilme zamanında söylenen türküler de mevcuttur. Mesela ekin vaktinde öküz, ortada duran bir kazık etrafında döndürülürken “Egin/Dan (ekin) ırı/ op mayda” denilen bir türkü söylenir. Kulanşa İsmailov, bu türkünün de sadece bir dördlüğünü hatırlayabildi:

*“Oroy oroy op mayda (Çukur çukur ölçü ufak)
 Oroğom tolsun köp tanga (Çukurum dolsun çok ekinle)
 Yesini mağa payda (Çekirdeği bana fayda)
 Topondoru sizge payda (Kepekleri size fayda)”*

(İsmailov Kulanşa 2010)

Giyilen bazı geleneksel kıyafetlerin isimleri de tarafımızdan kayda geçirilmiştir. Bunlar, erkek ve bayanlara göre, şeklinde ve isminde farklılık gösteren ve Kırgızlar tarafından gündelik hayatta kullanılan çeşitli kıyafetlerdir. Mesela bayanlar, “şökülö” (uzun bir başlıktır), “topu” (takkeye benzeyen başlık), “eleçek” (yuvarlak ama kalın olan bu başlık, kefendir de), “cooluk” (yazma) gibi başa giyilen şapkaları; erkekler ise “topu” (takke), “tebetey” (çevresi tilki, kunduz gibi hayvanların derisiyle dikilen kalpak), “kalpak” (beyaz külâh), “tumak” (deriden yapılan kulaklı kalpak) vs. şapkaları kullanmaktadırlar (İsmailova Saykal 2010, İsmailov Meder 2010).

Meder İsmailov, halk hekimliğine yönelik de kısa bilgiler aktardı. Örneğin yılan “kızılıcügörük” ve “muun” hastalıklarının dermanıdır. Kızılıcügörük, kemiğin içindeki ilik hastalığıdır. Muun, eklem ve omurga hastalıklarıdır. İnekler doğurduğunda anne ile yavrusunun arasındaki göbek bağı kopmasa, yılan onu kopartmaktadır (İsmailov Meder 2010).

Sonuç

Bu araştırmada “Songköl” civarındaki “İtelgiuya” yaylasında göçebe Kırgız hayatını sürdüren Meder İsmailov ailesinin yaşadığı yapılar, kullandığı malzemeler, hayvanlar güdülürken söylenen türküler, hayvanların yaşa ve renge göre aldığı isimler gibi kültürel özellikler analize tabi tutulmadan kayda geçirilmiş ve betimlenmiştir. Buna karşın bazen

mukayeseli bilgiler verilmiştir. Örneğin Anadolu'nun cenup illerinde Kırgızlarınkine benzer iki tür çadırın bulunduğu ve yine Anadolu'da "enn" kullanıldığı tespit edilmiştir. Hatta "bozüy"e benzer çadır tipinin Anadolu'da da zenginliğin simgesi olduğu görülmüştür. Hayvancılığa dayalı ve göçebe yaşam tarzının gereği olarak ortaya çıkan bu bilgiler, sözlü bir şekilde nesilden nesle geçmiş ve bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Ancak bu bilgilerde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Mesela develerin, koyunların hamileri karıştırılmıştır. Yine de bunlar, tam bir "halk bilgisi" örneğini teşkil etmektedir. Nitekim Meder Bey'in atalarından kendisine kalan "bozüy"e en az 250 yıllık bir tarih biçmesi onun geçmişten gelen bilgilere yani "halk bilgisi"ne olan bağlılığının göstergesidir.

Her kültür çevresinin kendisiyle ilgili farklı bilgi, birikim ve bunların ifadesi olan sözcük ve kavramları ortaya çıkardığı bilinmektedir. Örneğin günümüz kent kültüründe çok aktif olan bilgisayarlar kendisiyle ilgili pek çok kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu Kırgız "curtu"ndaki kültürel kavramlar ve olgular da eski göçebe Kırgız yaşam tarzı ve tecrübesi sonucu ortaya çıkmış ve onlar tarafından korunarak günümüze kadar gelmiştir. Bu kavram ve olgular, Türk dünyasının ortak geçmişini yansıttığı kadar geleceği açısından da faydalıdır. Diğer nedenleri bir tarafa bırakarak sadece birini söylemek gerekirse, bu kavramlar Türk topluluklarının aynı kültürel çevreden geldiğini ve kültürel bağlarının çok sıkı olduğunu ispatlamaktadır. Mesela "kaşık", "bıçak", "kazan", "çadır", "dizgin", "çebiç", "toklu" gibi kavramların Anadolu'da yaşaması, hatta etimolojik olarak koyun, kuzu, oğlak, buzağı, boğa anlamına gelen "koy", "kozi", "uulak", "muzoo", "buka" gibi kavramların varlığı Orta Asya ile Anadolu Türklerinin kültürel bağını pekiştirmektedir.

Elbette her kültür, teknolojik gelişmelere bağlı olarak bünyesine yeni değerler katabilmektedir. Mesela "curt" kurumuna, "bozüy"ün dışında zamanın getirdiği gereksinimden dolayı "çatır"ın da eklendiği görülmektedir. Veyahut güneş enerjisi panelinin "bozüy"e takılarak elektrik elde edilmesi bu teknolojik gelişmelerin neticesidir. Demek ki, eski yaşam tarzı sürdürülmek istenebilir; ama zaman, insan hayatında irili ufaklı ya da büyük bazı değişiklikleri zorunlu kılmakta ve bundan kaçış da mümkün görünmemektedir. Ancak burada mühim olan, eski gelenek ve görenekleri teknolojiye ayak uydurarak ve geleneksel kültürü yozlaştırmadan yaşatmaktır. Meder İsmailov ve çocukları da bunu gerçekleştiren bir Kırgız aile olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

- BARCAN, Ömer L., 2008, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Tasavvuf Kitabı* (haz. Cemil Çiftçi), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- BASCOM, William R., 2003, “Halkbilimi ve Antropoloji” (çev. Metin Ekici), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1* (haz. M. Öcal Oğuz vd.), Milli Folklor Yayınları, Ankara.
- BELEK, Kayrat, 2008, *Kırgızlarda At ve At Kültürü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, SBE, Bişkek.
- BORATAV, Pertev N., 2000, *Halk Edebiyatı Dersleri*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, Güvenç, 1991, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- ÇAKAN, Varis Abdurahman, 2004, “Türklerde Ad Koyma Geleneği”, *Milli Folklor*, S. 61, s. 124-133.
- EMİROĞLU, K.- AYDIN, S., 2003, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- İSAKOV, Baktıbek, 2010, *XVIII. ve XIX. YY'da Kırgızların Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, KTMÜ Yayınları, Bişkek.
- KARATAEV, O.- ERALİYEV, S., 2005, S., *Kırgız Etnografyası Boyunça Sözdük*, Biyiktik, Bişkek.
- KAYIPOV S., 2009, *Folklor Üzerine Yazılar*, KTMÜ Yayınları, Bişkek.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü* (Komisyon), Avrasya Press, Bişkek 2010.
- Kırgız Tilinin Tüshündürmө Sözdüğü* (Red. E. Abduldayev ve D. İsayev), Mektep Basması, Frunze 1969.
- MUKAMBAYEV, C., 2009, *Kırgız Tilinin Dialektologiyalık Sözdüğü*, (Haz. Kadıralı Konkobayev), Girne Amerika Üniversitesi Türk İzildöө cana Taanıtuu Borboru, Bişkek.

- ÖZKAN, İsa, 2000, “Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki ‘Çeçen/Şeşen/Sesen’ Teriminin Etimolojisi”, *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, s. 609-611
- PROPP, V., 1998, *Folklor/Teori ve Tarih* (Çev. Necdet Hasgül, Tolga Tanyel), Avesta Yayınları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük* (Komisyon), TDK Yayınları, Ankara 2005.
- YILDIZ, Naciye, 2007, “Somut ve Soyut Kültürel Miras: Bozüy” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4/2, s. 7-30.
- YUDAHİN, K. K., 1998, *Kırgız Sözlüğü I-II*, (Çev. Abdullah Taymas), TDK Yayınları, Ankara.

Sözlü Kaynaklar

- 1. Adı, Soyadı:** Meder İsmailov
Doğum yeri ve yılı: Narın, 1943
Kaynak kişinin mesleği: Emekli Kırgız Dili ve Edebiyatı öğretmeni
Kaynak kişinin öğrenim durumu: Üniversite mezunu
Derlemenin yapıldığı yer: Narın İli, Songköl Civarı, İtelgiuya Yaylası
Derlemenin yapıldığı tarih: 13-14 Ağustos 2010
Anlattıklarının nereden öğrendiği: Dedesinden
- 2. Adı, Soyadı:** Saykal İsmailova
Doğum yeri ve yılı: Narın, 1950
Kaynak kişinin mesleği: Emekli sınıf öğretmeni
Kaynak kişinin öğrenim durumu: Üniversite mezunu
Derlemenin yapıldığı yer: Narın İli, Songköl Civarı, İtelgiuya Yaylası
Derlemenin yapıldığı tarih: 13-14 Ağustos 2010
Anlattıklarının nereden öğrendiği: Babasından, annesinden
- 3. Adı, Soyadı:** Kulanşa İsmailov
Doğum yeri ve yılı: Narın, 1972
Kaynak kişinin mesleği: Serbest meslek
Kaynak kişinin öğrenim durumu: İlköğretim mezunu
Derlemenin yapıldığı yer: Narın İli, Songköl Civarı, İtelgiuya Yaylası
Derlemenin yapıldığı tarih: 13-14 Ağustos 2010
Anlattıklarının nereden öğrendiği: Aile büyüklerinden